

Els orígens, els tipus i les controvèrsies de la música i el ball més sensuals

Tango: poesia en moviment

Més que una música i més que una manera de ballar, el tango s'ha convertit en un element identificador d'Argentina i d'una manera de viure, decadent, tràgica i, al mateix temps, apassionada.

Els orígens del tango dormiran, sempre, entre les boires dels vells ravalers i les cases de cites que el veieren néixer:

Hay choclos que tienen/ las espigas de oro
que son las que adoro/ con tierna pasión,
cuando trabajando/ llenito de abrojos,
me voy al rastrojo/ como humilde peón.

Temps al temps, sinó. Mentrestant, sapigueu que X. Febrés i P. Gabancho atribueixen la paraula a l'apel·latiu que servia per a definir les reunions ballables dels negres ("ex-esclaus arrencats de les seves terres i mossegats per la nostàlgia"). Quant a la música, la majoria d'estudiosos semblen coincidir en què és producte d'una triple influència: "la *guajira* flamenca aportà la melodia; l'havanera, el ritme; i el *candombe*, la dansa". El resultat és un ball (2/4) que s'estableix a suburbis i prostíbuls: "parejas de hombres y mujeres cosidos de pecho y vientre, con la conciencia hecha jirones y embriagándose de lujuria por plazas y calles de día y de noche". Un ball que, tot i agradar a "modistes, *progres*, funcionaris, càrrecs de la vella guàrdia, cineastes, novel·listes o perru-

quers" i ser proclamat símbol de Buenos Aires –en la celebració del seu quart centenari– continua conservant el regust maleït, noctàmbul, fatalista i decadent que féu que el kàiser el prohibís als seus oficials, que la revista *Modern Life* el definís com "l'apoteosi d'un mahometà sota els efectes de l'opi" i que el portà a ser excomunicat ("Dicen que el tango tiene una gran languidez / por eso lo ha prohibido el Papa Pío Diez"). Hagué de triomfar a Europa perquè la petita burgesia bonaerense (amb el mirall de París) deixés de veure'l com un producte obscè i miserable.

Arnulfo Vallejo, director de l'escola de tango Rambla Abajo, explica: "Al començament, el tango era un fet marginal. Es ballava al carrer, a cel obert, als prostíbuls. Era una orgiàstica diablura. Amb el temps, el tango es transforma en una manera de caminar. "Salió del sórdido barrial buscando el cielo", canta. "El que passa –riu– és que allí ningú va dir que el cel era París". Els carrers Corrientes ("Corrientes, 3-4-8, / segundo piso ascensor, / No hay porteros ni vecinos; / adentro, cocktail y amor") i Esmeralda foren els seus grans aparadors. El rètol: "Prohibido bailar en cortes y quebradas" pot ajudar-

nos a entendre les dificultats amb què topà aquest ball carregat de sensualitat (Borges deia que "en el tango la música fa la seua voluntat") abans de ser reconegut públicament.

TANGO: EL BALL

La lletra pot ser trista, dramàtica o fatxenda; però els ballarins no segueixen més dictat que el de la música ("oído-corazón-pies") per escriure els seus gargots. Serveixi d'exemple el fet que Ovidio Bianquet, *El Cachafaz*, imposava –segons conta la llegenda– quin tipus de fraseig volia a l'orquestra per lluir-se. "El tango t'ha de posar la pell de gallina, si no, no val", com diuen els bons *milongueros*. Per ells, balladors com El Virulazo (*El último tango a Barcelona*) o Gerardo Portalea, "el tango és improvisació, elegància, cadència"; compàs-elegància-figures, per aquest ordre. I és que el tango argentí està molt lluny de les modalitats de tango europeu en ús:

Un día la milonga/ lo arrastró para perderlo:

usó corbatilla y cuello,/ se emborrachó con pernod

Història d'un fenomen social

La dècada de 1860 Buenos Aires combina el cosmopolitisme amb una extrema misèria suburbial. Aquesta barreja de lladregots i immigrants que es mouen entre misèria, alcohol, prostitució, delinqüència i marginalitat acabarà posseint com a únics valors aquells que els són familiars –l'abrivament, l'orgull: "Soy del barrio e Monserra', / donde re-lumbra el acero, / lo que digo con el pico / lo sostengo con el cuero" (El Taita), abocant la



seva agilitat natural en forma de ball i creant un argot sincrètic, el *lunfardo*:

Recordaba aquellas horas de garufa
cuando minga de laburo se pasaba,
meta punguia, al codillo escola seaba
y en los burros se ligaba un mentejón;
cuando no era tan junado por los tiras
se lanceaba sin tener el manyamiento,

una mina le solfeaba todo el vento
y jugó con su pasión
(*El ciruja*, Alfredo Marino)

En aquest context la dona és afecte i diners:

Percanta que me amuraste / en lo mejor de mi vida
dejándome el alma herida / y espina en el corazón (...)
para mí ya no hay consuelo / y por eso me encurdelo
pa'olvidarme de tu amor.
(*Mi noche triste*)



Però no és fins a l'arribada de Gardel, el primer a cantar un tango en un escenari: 1917 ("Te glosa en poemas Carlos de Púa / y el pobre Contursi fue tu amigo fiel. / En tu esquina rea, cualquier cacatúa, / sueña con la pintada de Carlos Gardel"), que el tango surt de la foscor: "Ell inventa el tango, en protagonitza l'evolució i -segons pensen alguns- la seva mort". La seva pervivència ens parla de la importància de Carlos Romualdo Gardel,

aquest fill de planxadora i de pare desconegut que coincidí, en els primers èxits, amb Razzano, *El Oriental*, (el duet funcionà fins a 1925). La nit i la matinada seran el seu hàbitat (no tingué mai una opinió favorable de les hores anteriors al migdia). Fumador empedreït, bevedor voluntariós i menjador infatigable deixà constància de la seva afició al joc ("jugava, des d'Europa, quantitats inusitades") en pel·lícules com *Tango Bar*

(1934) o gravacions com *Pata-dura*, que reinterpretarà a Barcelona ("tercera capital del tango"), canviant el nom dels protagonistes (Piera, Zamora, Sastre, Platko, Samitier...).

Els anys vint foren tanguistes per excel·lència: Ignacio Corsini ("El caballero de la canción"), Agustín Magaldi ("La voz sentimental de Buenos Aires") o Rosita Quiroga ajuden, amb l'auge de la ràdio, el fonògraf i les audicions en directe, a la seva divulgació. Es dona

l'any 1935 (mort de Gardel, però també de Le Pera) com a punt d'inflexió i declivi de l'originalitat i inspiració dels lletristes. Homero Manzi ("Nostalgias de las cosas que han pasado, / arena que la vida se llevó, / pesadumbre de barrios que han cambiado / y amargura del sueño que murió") serà dels pocs que se salvaran de la crema:

Malena tiene pena de bandoneón.

Tal vez, allá en la infancia, su

y hasta el tango arrabalero/ a la francesa bailó.

Els que en saben el divideixen en un abans i un després dels cinquanta. Les *verdres* –figures– han canviat, durant aquest temps; s'han adaptat a l'evolució musical popularitzada –amb polèmica, a vegades– per un Astor Piazzola (que ja havia intervingut als 9 anys en la pel·lícula de Gardel *El día que me quieras*), però també per músics com Aníbal Troilo, Pugliese o Rovira. D'aquesta forma, després de la gran feina de síntesi realitzada per Juan Carlos Copes, les antigues modalitats de tango lleuger, creuat (amb talls), dret (sense talls), saló (molt ben *parado*), pla (*caminado*), *cañegue* (del raval) o fantasia (figures molt estilitzades) podrien agrupar-se, actualment, en dos grans grups: tango de saló i tango d'exhibició, on s'intenta potenciar la vessant d'espectacle del ball.

Sigui com sigui, sembla que “cadascú té el seu tango” (Alicia Quinto). Les dificultats que entranya seguir-lo són més que un tòpic, però, ja que la parella ha de demostrar una certa habilitat a l'hora de posar moviment a aquest sentir, a aquesta música turbulenta que va del tango a la *milonga*.

La *milonga* és més ràpida que el tango, més picada, més alegre i primitiva. És la base del tango i no té moltes figures (són tres passos, bàsicament), mentre que “el tango es desenvolupa musicalment i coreogràficament”: agafa coses de la primera, s'apaïsa i ajunta dues soledats; com diria Sábato: la *pampiana* i la de l'emigrant que arriba a aquelles terres. “La *milonga* no és trista, però el tango sí que ho és, perquè té a veure amb les coses que no hi són” (Vallejo). L'home és l'encarregat de coordinar música i moviment de peus i braços; d'entendre's amb la parella en una mena de



voz de alondra
tomó ese tono oscuro de callejón.

O acaso aquel romance, que solo nombra
cuando se pone triste con el alcohol.

Malena canta el tango con voz de sombra.
(Malena).

Durant tots aquests anys els temes no desmarcaran dels primers tangos (*El enterriano, El queco, Andate a recoleta...*): el

desengany, portat amb humor, a vegades; o sarcasme:

Aquel tapao de armiño, / todo forrado en lamé,
que tu cuerpecito abrigava / al salir del cabaret,
me resultó al fin y al cabo / más durable que tu amor:
el tapao lo estoy pagando / y tu amor ya se apagó.

(Aquel tapao de armirino. Manuel Romero)

La infidelitat, amb final més o menys macabre (*A la luz del*

candil). La sàtira i admonició (“El hombre es un caballo, / cuando ha llegado a la meta afloja el tren de carrera / y se hace manso y sobón”). La nit:
Refrescos, limones, chufas, no los tomes ni aún en broma...
¡Piántale a la leche, hermano, que eso arruina el corazón!

Mandate tus buenas canas, hacete amigo del whisky
y, antes de mofas, rociate con unos quantos pernod.

(Seguí mi consejo. Eduardo Tronqué)

La fatxada:

Si soy así, / qué voy a hacer, / nací buen mozo /

y embalao para querer. / Si soy así, / qué voy a hacer / con las mujeres / no me puedo contener.

(...) Donde veo una pollera / no me fijo en el color;

las viuditas, las casadas o solteras /

para mí todas son peras en el árbol del amor.

(...) Si soy así, / qué voy a hacer, /



llenguatge físic, com a la resta de balls. Aquí, però, "l'home s'emporta la pitjor part" (Copes). Si més no, fins al moment. El món està canviant, però. I si antigament la dona estava totalment supeditada al que feia l'home, ara comença a *quitar* (o obrir camí), de manera que l'home espera un senyal per continuar ballant (ja no espera *ganchos*, només).

EL TANGO A EUROPA

Mentrestant, la forta personalitat d'aquest ball continua provocant sentiments contraposats. Entre alguns dels professors de balls de saló més representatius de Barcelona, fins i tot, que arriben a l'extrem de considerar que no forma part del *paquet* de balls de saló. "El tango europeu no té res a veure amb l'argentí", assegura Torremadé, director de l'escola de balls de saló Vicenç Torremadé-Glòria Sanz. "És molt vistós, però tècnicament molt pobre". El primer és considerat un estàndard segons l'ACBD (l'associació que sol dictar les normes que s'han de seguir en aquest *negoci*), perquè "queda més bé ballat amb frac" (sic) —els "llatins" formen un grup a part—, i "es triga tres o quatre anys a ballar-lo bastant bé. En canvi l'argentí es pot ballar en unes sis hores", afirma.

Mariona Cortès, autèntica precursora del ball de saló a ca nostra, presidenta de l'EPBS i directora de l'Escola de Balls d'Arreu el Món i Balls de Saló Mariona Cortès, es mostra una mica més cautelosa al respecte: "El tango argentí es podria considerar ball de saló, però els argentins no han tingut massa interès en què fos així. Prediquen que és sentiment, i el sentiment no es pot transmetre així com així". A més, "els professionals no estan interessats a aconseguir l'evolució d'aquest

tengo una esponja / donde el cuore hay que tener.
(*Si soy así*. Antonio Botta)

L'amor (*El coraje de querer*):
¡Sol de mi vida!.../ Fui un fracasao/ y en mi caída /
busqué dejarte a un lao, / por-
que te quise / tanto...¡tanto!
que al rodar, / para salvarte /
solo supe / hacerme odiar.
(*Confesión*. Enrique S. Discé-
polo-Luis C. Amadori)

L'ambició:

Silencio en la noche... Ya todo
está en calma...

El músculo duerme... La ambi-
ción descansa...

(*Silencio*. Alfredo Le Pera)
La mort, final de trajecte:
Adiós muchachos, companeros
de mi vida,
barra querida, de aquellos
tiempos (...)

Adiós muchachos, ya me voy y
me resigno,
contra el destino nadie la talla;
se terminaran para mí todas las
farras

(Adiós muchachos...)
¡Adiós muchachos!
¡Adiós muchachos!

mi cuerpo enfermo no resiste
mas.
(*Adiós muchachos*. César A.
Vedani)

La nostàlgia:
Barrio... Barrio... / que tenés el
alma inquieta
de un gorrión sentimental. / Pe-
nas... Ruegos...
es todo el barrio malevo / me-
lodia de arrabal.
Viejo barrio... / Perdona si al
evocarte
se me planta un lagrimón, / que



Julio Caro i orquestra.

CORRI PEDROLA

ball", però el treball de ballarins de la categoria de Copes, Maria Nieves, Bocca -Suite de tango- o Zotto, semblen invalidar aquesta afirmació). "Cadascú va a la seva", continua. "Els únics que l'han fet evolucionar són els de la IDO (Associació Italiana que engloba tots els balls que no agafa l'ACBD)". De totes maneres, no s'està de precisar que "el tango europeu és una invenció (...) sortida d'alguna pel·lícula -¿Rodolfo Valentino?-". Els cops de cap que fan no m'agraden gens ni mica", riu.

Per la seva banda, Marta Almirall, directora de l'Escola Roseland, puntualitza que el tango que ensenya a la seva escola coincideix en molts passos amb l'europeu, però que l'actitud dels balladors és diferent; malgrat tot, prefereix l'argentí: "No és quadrat", afegeix amb entusiasme. "Té una manera de desplaçar-se molt especial. Es compta com si sortís de dins". Vallejo

completa aquest ventall d'opinions recordant la reunió de professionals que hi va haver a París ara fa més de 70 anys (1920) per tal d'intentar unificar figures comunes: *ochos, carreritas, molinetes, sentadas* ("al començament, el tango era molt anàrquic") i insisteix en la importància de la feina realitzada per Copes, que és qui obre les portes del tango al gran públic (en extreure un pas bàsic de tota la història *milonguera*, a partir del qual es pot anar articulant figures).

Contràriament al tango europeu -més marcat i exhibicionista, menys íntim i espontani, la qual cosa no li treu un cert encant-, "aquí -afirma- cada ball depèn de la creativitat del ballarí, del seu sentir". Vallejo posa fora de dubte la seva evolució: tant poètica (Discépolo, Manzi), com musical (De Caro, D'arienzo, Troilo, Piazzola, Buenos Aires, 8) o coreogràfica (El Virulazo, Chiquito Pinta, Maria Nie-

ves o els ja esmentats Copes i Alicia Quinto); evolució que actualment pot seguir-se en alguns dels locals del barri de San Telmo (els que no estan dedicats a turistes, és clar), tot i que els mateixos argentins assegurin que el tango és "cosa de quatre vells que brillen en quatre *boliches* (La Vanguardia, 16-IX-90).

El que és indubtable és que el tango continua tenint un poder de convocatòria innegable (emissions, espectacles, programes cantats i radiofònics, concursos de ball...), i que més de mig segle després de la seva irrupció a Europa continua despertant sentiments oposats.

Els que l'han escoltat, però, deixant de banda el valor poètic d'algunes de les seves lletres, acaben creient en aquell bell i vell tòpic: "el tango entra pels peus, camina pel cos, arriba al cor i ja no se'n va mai més".

Aleix Cort

al rodar en tu empedrao
es un beso prolongao / que te da
mi corazón.

(Melodía de arrabal. Le Pera-Battistel)

O la crítica social, accentuada durant la depressió, de forma divertida i punyent per Enrique Cadícamo (*Al mundo le falta un tornillo*) o amb amarg escepticisme, com en les lletres de Discépolo:

Hoy resulta que es lo mismo / ser derecho que traidor,

ignorante, sabio, chorro, / generoso, estafador

El verdadero amor se ahogó en la sopa:

la panza es reina y el derecho es Diós.

¿Pero no ves, gilito embanderado,

que la razón la tiene el que más grita,

que la honradez la venden al contado

Y la moral la dan por moneditas?

És fàcil d'entendre, després d'aquesta ràpida repassada, que música i lletra no deixessin indiferents personatges de la talla de Rusinol, Gimferrer ("Podria resultar afectat, excessiu, fins i tot grotesc, i en canvi ens commou"), Fuster ("Els dos més grans poetes en llengua espanyola en el segle XX són americans: l'un (...) Neruda; l'altre, aquell senyor (Le Pera) que escrivia les lletres per als tangos de Gardel") o Josep M. de Sagarra ("En

general, la lletra dels tangos és d'un sentimentalisme d'allò més tronat i canalla"). Tot són gustos. Després d'anys d'oblit, però, el cicle es tanca: el tango torna. Estigueu preparats.

Volver, con la frente marchita, las nieves del tiempo platearon mi sien.

Sentir, que es un soplo la vida, que veinte años no es nada, que, febril la mirada, errante en las sombras te busca y te nombra.

Vivir...